विद्यालयमा वित्तिय स्रोत व्यवस्थापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्ष
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको
आवस्यकता पूरा गर्न प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

नन्दन नेपाल

परिक्षा रोल नं. : २१४०१२४

त्रि.वि.दर्ता नं. : २८४०६-९३

शैक्षिक वर्ष : २०६४/०६५

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र सङ्काय

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

कोसीहरैँचा, मोरङ

२०७२

विद्यालयमा वित्तिय स्रोत व्यवस्थापन
नन्दन नेपाल
२०७२

मन्तव्य

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयबाट एम.एड. द्वितीय वर्षको शोधपत्र लेखन कार्यमा मार्ग निर्देशन गर्नु हुने क्याम्पस प्रमुख श्री पीतकुमार श्रेष्ठलाई हृदयदेखि आभार व्यक्ति गर्न चाहान्छु । साथ विभागिय प्रमुख श्री केशवप्रसाद भट्टराई, श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ, श्री भोजराज घिमिरे, गणेशप्रसाद दाहाललाई धन्यवाद नटक्र्याइ रहन सक्दिन । उहाँहरू सहित यस शोधपत्रलाई सुधार गर्न सल्लाह र सुझाव बारम्वार दिइरहनुहुने आदरणीय गुरू एवं शोध निर्देशक श्री खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अध्ययनको लागि जनपरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराई प्रश्नावली समेत भरेर सहयोग गर्नुहुने सम्वन्धित विद्यालयहरुका प्र.अ.ज्यूहरु, वि.व्य.स.का पदाधिकारीहरु र अभिभावकहरूलाई धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

यस्तै गरेर शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा मलाई सहयोग गर्ने साथीहरु जसले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा शोधपत्रसँग सम्बन्धित सुझाव, प्रतिक्रिया, सन्दर्भसामग्री उपलब्ध गराएर मलाई विशेष गुण लगाउनु भएको छ, उहाँहरुलाई सम्झन चाहन्छु साथै कतिपय घरायसी कार्यहरुको जिम्मेवारी आफुले मात्र बहन गरी मलाई प्रसस्त समय निकाली शोधपत्र तयार गर्न सहयोग गरिदिने मेरी जीवनसङ्गीनी शुसीला पौडेल नेपाल पनि उत्तिकै धन्यवादको पात्र रहेको कुरा भुल्न सक्दिन ।

अन्त्यमा, यस शोधकार्यमा टङ्कन गरी सहयोग गर्नुहुने टिना फोटो स्टुडियोका यज्ञमणी निरौलालाई धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

मिति : २०७२/१२/२८

नन्दन नेपाल
शोधार्थी

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

कोसीहरैचा, मोरङ

Koshiharaincha, MORONG

पत्र संख्या : **मिति :**

चलानी नम्बर :

सिफारिस पत्र

स्नातकोत्तर तह दोस्रो बर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि छात्र **नन्दन नेपालले विद्यालयमा वित्तिय स्रोत व्यवस्थापन** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । उहाँको यस शोधपत्र लेखनप्रति म सन्तुष्ट भएकाले मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०७२/ /

....

खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल
शोध निर्देशक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

कोसीहरैचा, मोरङ

मिति :

विषय :-स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह दोस्रो बर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि छात्र **नन्दन नेपालले विद्यालयमा वित्तिय स्रोत व्यवस्थापन** शीर्षकको शोधपत्र तयार गर्नु भएको हो । उहाँको यस शोधपत्र लेखन उपयुक्त देखिएकाले यस मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क.स.	नाम, थर	पद	हस्ताक्षर
१	केशवप्रसाद भट्टराई	विभागिय प्रमुख	
२.	खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल	शोध निर्देशक	
३.	....	बाह्य परीक्षक	

शोधसार

स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्ष अन्तर्गत मैले तयार गरेको शोधपत्रको शीर्षक विद्यालयमा वित्तिय स्रोत व्यवस्थापन राखी तयार पारिएको शोधपत्रको मूल उद्देश्य सामुदायिक विद्यालयहरुमा माध्यमिक तहमा विद्यालयको वित्तिय स्रोत व्यवस्थापनको लेखाजोखा गर्नु रहेको छ ।

अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने सूचना तथ्याङ्क संकलन गर्ने प्रक्रिया, गुणात्मक र परिमाणात्मक मिश्रीत विधि तयार गरी डायरी टिपोट, दस्तावेज पुनरावलोकन, प्रश्नावली र अन्तरवार्ता सूची बनाइ प्राथमिक तथ्याङ्क र सर्वेक्षण फारामबाट द्वितीय तथ्याङ्क संकलन गरी तालिका, वृत चित्र, स्तम्भ चित्रमा देखाइ व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

अभिभावकहरू विद्यालय व्यवस्थापन सुधार गर्ने ज्ञान, सीप, क्षमता, दक्षताबाट विमुख छन् । शिक्षकहरूलाई कावुमा ल्याउने अधिकार पाएको आदि अधिकारको मात्र व्याख्या गर्दछ भन्ने निष्कर्ष आयो । सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको आर्थिक स्रोत व्यवस्थापनको अवस्था सुधारोन्मुख रहेको पाइयो । यतिहुँदाहुदै पनि सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको प्रमुख आम्दानीका स्रोतको रुपमा सरकारी अनुदान नै देखियो । समुदायद्वारा व्यवस्थित विद्यालयको आर्थिक व्यवस्थपनमा सुधार ल्याउन सेवा क्षेत्र भित्रका स्थानीय स्रोत उपयोग कर विद्यालयले नै उठाउन पाउनु पर्दछ । दातृ निकायहरूसँग विद्यालयले प्रत्यक्ष सम्पर्क र सम्झौता गरी सहयोग अभिवृद्धि गर्नु पर्दछ ।

विद्यालयले आय मूलक व्यवसाय पनि गर्नु पर्दछ । जसबाट विद्यालयको आय स्रोत बढ्न सक्दछ । त्यस्तै विद्यालयले परदर्शी जन सहभागी मुलक निर्णय गरी अत्यावश्यक ठहरेको क्षेत्रमा खर्च विनियोजन गर्नु पर्दछ । विद्यार्थी तथा शिक्षक कल्याणमा बढी खर्च गरिनु पर्दछ । सरकारी अनुदान विद्यालयको योजना अनुसार उपलब्ध गराइनु पर्दछ साथै वि.व्य.स., प्र.अ., तथा अभिभावकलाई विद्यालय सुधार सम्वन्धी वारम्वार तालिम तथा गोष्ठी गराई क्षमता विकास गरिनु पर्दछ ।

अध्ययन गरिएका विद्यालयहरुले विद्यालयको समग्र विकासको लागि विद्यालय सुधार योजना निर्माण गरेको देखियो । उक्त योजनामा आर्थिक योजनालाई पनि प्राथमिकतामा राखेको पाइयो । विद्यालयले निर्माण गर्ने योजना कार्यक्रम, बजेट र कार्यान्वयन बीच राम्रै सन्तुलन मिलेको पाइयो । विद्यालयमा अन्तिम लेखापरीक्षण एवम् सामाजिक लेखा परीक्षण सम्बन्धमा सकारात्मक प्रयासको थालनी भएको देखिन्छ । यद्यपी स्रोत व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन सामूहिक निर्णय प्रक्रिया एवम् सरोकारवाला बीचको समन्वयलाई प्राथमिकतामा राख्ने पाइयो ।

विषयसूची

पृष्ठ

मन्तव्य *i*

सिफारिस पत्र *ii*

स्वीकृति पत्र *iii*

शोधसार *iv*

विषयसूची *vi*

तालिका सूची *ix*

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन २

१.३ अध्ययनको औचित्य ४

१.४ अध्ययनको उद्देश्य ५

१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्न ५

१.६ अध्ययनको परिसीमा ५

१.७ पारिभाषिक शब्दहरु ६

परिच्छेद दुई : सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन ७

२.२ अध्ययनको शैद्धान्तिक खाका १०

२.३ पूर्व साहित्यको समिक्षाको शैक्षिक उपादेयता १२

परिच्छेद तीन : अनुसन्धान विधि

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा १४

३.२ अध्ययनको जनसंख्या १४

३.३ नमुना छनौट १४

३.४ नमूना छनौटको आधार १५

३.५ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरु १६

  ३.५.१ विद्यालय सर्वेक्षण फारम १६

  ३.५.२ अन्तरवार्ता १६

  ३.५.३ प्रश्नावली १७

  ३.५.४ दस्तावेज पुनरावलोकन १७

३.५५ डायरी टिपोट १७
३.५.६ समुह छलफल १७
३.६ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया १९
३.७ वैधता र विश्वसनियता १९

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण तथा विश्लेषण

४.१ विद्यालयको वित्तिय स्रोतको अवस्था २०
४.१.१ सामुदायिक माध्यमिक विद्यलायको स्रोत संकलन २०
४.१.२ आर्थिक स्रोत उपभोगको स्थिति २७
४.१.३ विद्यालयको वित्तीय योजना तथा बजेट व्यवस्था ३१
४.१.४ विद्यालयको लेखा प्रणाली र आर्थिक लेखा परीक्षण ३२
४.२ विद्यालयको वित्तिय स्रोत व्यवस्थापनको लेखाजोखा ३३
४.३ विद्यालयको वित्तीय स्रोत व्यवस्थापनमा देखा परेका समस्याहरु र समाधानका उपाय ३४
४.३.१ विद्यालयको वित्तीय स्रोत व्यवस्थापनमा देखा परेका समस्याहरु ३४
४.३.२ विद्यालयको वित्तीय स्रोत व्यवस्थापनमा देखिएका समस्याहरुको समाधानका उपायहरु ३८

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ प्राप्ति ४०
५.२ निष्कर्ष ४२
५.३ सुझावहरु ४३
५.३.१ नितिगत तह ४३
५.३.२ अभ्यास तह ४४
५.३.३ अनुसन्धान तह ४४
सन्दर्भ सामग्री ४६
अनुसूचीहरु

तालिका सूची

तालिका १	अध्ययनको नमुना	१५
तालिका २	समूह छलफलको लागि छनौट जनसंख्या नमुना	१८
तालिका ३	विद्यालयको स्रोत संकलन विवरण आ.व. २०६९/०७०	२१
तालिका ४	विद्यालयको स्रोत संकलन विवरण आ.व. २०७०/०७१	२३
तालिका ५	आ.व. २०६९/०७० र २०७०/०७१ को संयुक्त वित्तीय आम्दानीको विवरण	२५
तालिका ६	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय खर्च विवरण आर्थिक वर्ष २०६९/०७०	२७
तालिका ७	विद्यालयको खर्च विवरण (आर्थिक वर्ष २०७०/०७१)	२८
तालिका ८	विद्यालयको आर्थिक वर्ष २०६९/०७० र ०७०/०७१ को संयुक्त खर्च विवरण	२९